

Inköpsrätter ur civil- och skatterättslig synpunkt

Av jur. kand. Ingvar Zakrisson

Ett mål rörande beskattning av värdet av inköpsrätter (RÅ 1957 ref. 42) har numera fått sin civilrättsliga efterföljd genom en 1962 meddelad dom av Högsta Domstolen (NJA 1962 sid 461). Det torde vara av intresse att jämföra de båda domstolarnas avgöranden.

Omständigheterna i de båda målen var följande: Genom testamente hade Alma Rydow bl. a. förordnat att viss del av hennes kvarlåtenskap skulle förvaltas av Skandinaviska banken. Sven Rydow skulle under sin livstid äga uppbära avkastningen av viss lott medan äganderätten härtill skulle tillkomma annan. Bland tillgångarna i denna testamentslott ingick 30 stamaktier i Stockholms Enskilda Bank. Enligt erbjudande från denna bank ägde innehavare av aktier i banken under tiden 12 oktober—15 november 1951 rätt att för varje femtal aktier förvärva en aktie i Wikmanshytte Bruks AB till ett pris av 120 kronor. Med begagnande av erbjudandet förvärvades 6 aktier i bruksbolaget för testamentslottens räkning.

Lagen, som enligt vad ovan nämnts, endast gäller för år 1964 hade ursprungligen tänkts som en definitiv reform av omsättningsbeskattningen. Till följd av de politiska förhållandena har denna avsikt dock ej kunnat genomföras, varför en ny debatt om omsättningsskatten kan väntas under det kommande året.

I skattemålet är att notera att Rydow vid 1952 års taxering av taxeringsnämnden påfördes värdet av ifrågavarande inköpsrätter som inkomst, vilket värde uppskattades till 450 kronor, motsvarande 15 kronor för aktie, eller inköpsrättens genomsnittliga börsvärde. Regeringsrätten fann slutligen att, enär värdet av den med bankaktierna förknippade rätten att inköpa aktier i bruksbolaget vore att anse som avkastning å aktierna, Rydow såsom innehavare av denna rätt var skattskyldig för värdet av inköpsrätten.

Avgörandet i skattemålet är tills vidare icke mycket att säga om. Frågan om beskattning av aktieägare, som erhåller rätt att till underpris förvärva aktier i annat bolag, har varit föremål för doktrinen stora intresse¹⁾ och flera avgöranden i regeringsrätten har under årens lopp meddelats²⁾. Vidare har riksskattenämnden under senare år ett flertal gånger uttalat sig i förevarande fråga³⁾. Det torde hittills ha varit allmänt erkänt att den förmån, som ett aktiebolag ger sina aktieägare, att teckna aktier i *annat bolag* till förmånlig kurs, i princip utgör skattepliktig intäkt för aktieägarna. Avgörandet i 1957 års mål står alltså helt i

¹⁾ Se bl. a. Geijer i Sv. Sk. T. 1937 s. 230 ff, 1944 s. 67, 1950 s. 58, Bratt i Sv. Sk. T. 1947 s. 171 ff, Stange i Skattentytt 1959 s. 333 ff och 1961 s. 385 f samt Sandström "Beskattning vid aktieutdelning" s. 345 ff.

²⁾ T. ex. Rå 1911 ref. 124, 1940 ref. 7 och 1957 not 556.

³⁾ T. ex. 1960 nr 2:2, 1962 nr 1:4, 1963 nr 2:2.

överensstämmelse med praxis och doktrinen inställning.

Den fondförvaltande banken, Skandinaviska banken, betraktade emellertid ifrågasättande belopp, 450 kronor, såsom kapitalutbetalning och Rydow kunde för den skull icke göra anspråk på detsamma som avkastning. Han kom alltså i den otrevliga situationen att beloppet skattemässigt betraktades som avkastning, varå Rydow hade att betala skatt med 199 kronor, under det att banken ansåg att beloppet civilrättsligt var att betrakta som kapitaltillförsel, till vilket belopp Rydow enligt testamentsbestämmelserna icke hade rätt.⁴⁾

Sedan Rydow sålunda förlorat skattemålet instämde han Skandinaviska banken till Stockholms rådhusrätt med yrkande att, enär beloppet å 450 kronor utgjorde avkastning från testamentslotten, banken måtte förpliktas att till honom utgiva beloppet ifråga.

Banken bestred käromålet och anförde bl. a.: Enskilda bankens försäljning av aktierna i bruksbolaget hade varit föranledd av dess skyldighet jämlikt 55 § tredje stycket banklagen att avyttra dessa så snart detta lämpligen kunde ske och senast då försäljningen kunde genomföras utan förlust för banken. Vid sådan försäljning måste kursen på aktierna sättas så att hela aktieposten kunde förväntas bli såld i ett sammanhang till den bestämda kursen. Denna måste därför med nödvändighet sättas relativt lågt. Å andra sidan finge icke kursen av hänsyn till aktieägare, som icke kunde deltaga i transaktionen, sättas så lågt att

⁴⁾ RR har icke gått in på frågan om rätt beskattningsår, vilket torde vara ett rent förbiseende. Se Englund "Rätt beskattningsår vid kontantmässig inkomstberäkning" s. 139 ff.

⁵⁾ Jmfr Sandström bl. a. s. 346.

försäljningen kunde anses ha skett till underpris. Någon avsikt från Enskilda bankens sida att genom låg kurssättning till sina aktieägare överföra en bankens tillgång hade sålunda icke förelegat. Det kunde därför icke vara fråga om någon förtäckt utdelning och ej heller om någon avkastning av kapital. Hade kursen fastställts till ett högre belopp alltför nära intill det verkliga marknadsvärdet hade säkerligen icke hela aktieposten kunnat säljas i ett sammanhang till det fastställda priset.

Rådhusrätten fastslog till att börja med att det var ostridigt mellan parterna att den förmån, som aktieägarna i Enskilda banken erhållit, kunde uppskattas till ett värde av 15 kronor för varje teckningsrätt. "Då härigenom en överföring måste anses hava skett av en bankens egendom till aktieägarna", fann Rådhusrätten, "— oavsett Enskilda bankens avsikt med avyttringen av aktierna i bruksbolaget — tillhandahållandet av teckningsrätterna vara att jämställa med en utdelning och förty utgöra avkastning på bankaktierna".

Rådhusrätten ansåg alltså att den överföring, som ägt rum av egendom från Enskilda banken till dess aktieägare, avsett "teckningsrätterna". Detta har uppenbarligen icke varit fallet. Rätten att inköpa aktier i bruksbolaget var icke någon egendom hos Enskilda banken. Den egendom som överfördes utgjordes av aktierna i bruksbolaget inklusive övervärdet å dessa.⁵⁾

Skandinaviska banken överklagade rådhusrättens dom och i målet kom nu att anföras en mycket omfattande argumentering. I detta sammanhang är av intresse endast den ena av de två i målet centrala frågorna, nämligen huruvida

ifrågavarande transaktion innebar (förtäckt) utdelning. Däremot kommer här att förbigås frågan om — för det fall att transaktionen ansågs innebära förtäckt utdelning — dylik utdelning kunde betraktas som "avkastning" av testamentslotten, enär detta är en fråga om testamentstolkning.⁶⁾

Skandinaviska banken hävdade att någon försäljning av aktierna till underpris icke hade ägt rum. Enskilda banken hade icke i allmänna marknaden kunnat försälja aktieposten ifråga till börsvärdet å aktier i bruksbolaget under teckningstiden, motsvarande 195 kronor per aktie. Endast ett mindre antal personer var villiga att betala detta pris. Vidare hävdades att värdet av inköpsrätterna icke varit någon tillgång i Enskilda bankens hand, som den kunnat tillgodogöra sig, men som banken i stället överfört till sina aktieägare. Det hade icke varit bankens avsikt att göra någon förtäckt utdelning. Den enda instans inom ett aktiebolag, som har befogenhet att besluta om utdelning, är bolagsstämman. Något sådant beslut förelåg icke i föreliggande fall.⁷⁾

Rydow framhöll i hovrätten att emitteringskursen av marknaden betraktats såsom billig, vilket åstadkommit att aktieägarna genom Enskilda bankens prisättning på aktierna tillgodoförts ett övervärde som var att betrakta som utdelning.

Hovrätten fastställde (med ändrad motivering) Rådhusrättens domslut.

I Högsta Domstolen avgavs yttrande av Svenska Bankföreningen, som framhöll att det bland medlemsbankerna icke utbildats någon stadgad uppfattning med avseende å spörsmålet, huruvida ärenden av det slag varom i målet vore

fråga skulle betraktas som avkastning eller som kapitaltillgångar.

Skandinaviska banken vidhöll i HD att någon försäljning till underpris icke ägt rum. Banken upprepade att bakgrunden till Enskilda bankens försäljning var ovannämnda bestämmelse i banklagen, enligt vilken en bank är skyldig att avyttra innehavda aktier "så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust". Bestämmandet av priset vid en sådan försäljning bjuder på svåra avvägningsproblem. Någon avsikt att därvid verkställa "förtäckt utdelning" kunde icke presumeras. Inköpsrätternas värde hade på grund av Enskilda bankens beslut om företrädesrätt för dess aktieägare blivit en deras tillgång, men icke någon tillgång som de erhållit av Enskilda banken, ur Enskilda bankens tillgångar, utan som skapats av aktieaffärers natur och Enskilda bankens situation. Själva konstruktionen med företrädesrätt medför en psykologisk verkan av ungefär samma natur som den, vilken medför att en ransonerad vara tenderar att bli mer eftersökt än innan den ransoneras.

Rydow framhöll att det förhållandet

⁶⁾ HD har betecknat saken såsom testamentstolkning, vilket torde observeras vid prejudikatbedömningen.

⁷⁾ Begreppet "förtäckt utdelning" har utbildats inom skatterätten. NJA 1951 s. 6 brukar anföras som bevis för att detsamma vunnit insteg även i civilrätten. Ej heller där förelåg något bolagsstämmobeslut, men där var — såsom i rubriken angivits — fråga om ett enmansbolag, varför betydelsen där av frånvaro av bolagsstämmobeslut kanske ej skall tillmätas större betydelse. Jfr Nial i SvJT 1955 s. 256.

Om det i testamentet direkt föreskrivits att värdet av inköpsrätter skulle läggas till kapitalet torde någon beskattning härför av avkomsttagaren — som icke var eller kunde bli ägare av själva kapitalet — icke kunnat ifrågasättas.

att inköpsrätterna åsattes ett värde omedelbart efter det försäljningen av Wikmanshytteaktierna började indicerade att inköpsrätternas värde varit en tillgång, som före försäljningen tillhört Enskilda banken.

Högsta Domstolen anförde i dom den 21 september 1962: Utnyttjande av erbjudandet från Enskilda banken till dess aktieägare att med företrädesrätt framför icke-aktieägare för varje femtal aktier i banken teckna sig för köp av en aktie i bruksbolaget till en kurs av 120 kronor måste, då det visade sig att aktie i bruksbolaget under teckningstiden betingade i marknaden ett pris av omkring 195 kronor, anses ha inneburit, att ett värde motsvarande skillnaden mellan nämnda belopp överfördes från banken till vederbörande aktieägare. Detta gäller oavsett om aktieägaren för ändamålet själv köpte aktier i bruksbolaget eller han å annan överlät rätten att göra sådant köp. — Frågan huruvida det värde, som genom att erbjudandet utnyttjades för 30 aktier i Enskilda banken överfördes från denna och som ostridigt uppgick till 15 kronor för aktie, bör tillkomma den förmögenhetsmassa, vari bankaktierna ingår, eller tillfalla Rydow såsom berättigad till avkastningen å aktierna, bör besvaras med utgångspunkt från vad som kan antagas bäst överensstämma med testamentets syfte. — En värdeöverföring, som sker genom att aktieägare från bolaget övertager tillgångar för ett pris som understiger marknadsvärdet, får i regel anses innefatta en förtäckt utdelning till aktieägarna. Att överföringen betraktas som utdelning är likväl icke utan vidare avgörande i det hänseende varom i målet är fråga. Såväl en å bolagsstämma beslutad som en förtäckt

utdelning kan nämligen, såsom uppenbart är, ha större omfattning än att den allenast avser "avkastning" i den bemärkelse som är den vedertagna och från vilken man vid testamentets tolkning får utgå. — I förevarande fall saknas likvisst skäl för antagande, att omförmälda värdeöverföring eller utdelning skulle som sådan — med bortseende alltså från att den icke tillkommit efter beslut å bolagsstämma — vara av beskaffenhet att böra uppfattas annorledes än såsom tillgodoförande av avkastning åt aktieägarna; särskilt är härutinnan av betydelse, att värdet av vad som överfördes var tämligen ringa i förhållande till bankaktiernas värde. Tillräckliga skäl ha ej heller — i brist på närmare utredning om testamentsgivarens inställning i sådant hänseende — förebragts för att enbart den omständigheten, att överföringen ej skedde i sagda ordning utan var förtäckt, borde ha till följd att densamma ansåges ha annan natur och följaktligen vara att bedöma som kapitalutskiftning.

Inte minst ur skattesympunkt kvarstår efter HD:s dom vissa oklara punkter. HD anför att en värdeöverföring, som sker genom att aktieägare från bolaget övertager tillgångar för ett pris som understiger marknadsvärdet "i regel" får anses innefatta en förtäckt utdelning till aktieägarna. Av domen framgår icke, och man ställer sig därför frågan, vad som skall vara regel eller undantag. HD betonar i domen att av särskild betydelse var att värdet av vad som överfördes var "tämligen ringa" i förhållande till bankaktiernas värde. Frågan blir om den gräns som här antytts även skall uppställas inom skatterätten. Skulle så vara fallet är det av stor betydelse att veta var exakt denna gräns går. I målet rörde

Sjuksköterskeelevers beskattning

Av uppborrdirektören Nils Gottliebsson

Sjuksköterskeelever synes regelmässigt under utbildningstiden åtnjuta fri kost och fri bostad. Därutöver utgår med varierande belopp kontant ersättning. Några exempel. Vid *Sophiahemmet* erhåller eleverna en kontant ersättning av 400 kronor per utbildningsår, som utbetalas två gånger om året (i mars och september). Eleverna vid *Rödakorshemmet* uppbär under de sista 17 månaderna av utbildningstiden (omkr. 3¼ år) en kontant ersättning av 80 kronor för månad; dessförinnan har eleverna endast fritt vivre. *Ersta diakonissanstalt* (Ersta sjuksköterskeskola) utbetalar till eleverna ersättning enligt följande:

1:a elevåret 100 kr./år eller 8 kr./mån.

2:a elevåret 400 kr./år eller 33 kr./mån.

3:e elevåret 720 kr./år eller 60 kr./mån.

Den första fråga som här kan ställas är den, huruvida sjuksköterskeelevernas

ersättning — i kontant form eller som naturaförmåner — utgör skattepliktig inkomst. Enligt åtmistone ett par regeringsrättsutslag¹ är den det och RN har i år på därom gjorda förfrågningar uttalat,² att eftersom sjuksköterskeeleverna fullgör arbetsuppgifter vid sjukhus och därför erhåller "lön", ett anställningsliknande förhållande föreligger, som "lärer för eleverna medföra skattskyldighet för såväl den kontanta ersättningen som naturaförmånerna".

Frågan om beskattning av sjuksköterskeelevernas ersättning förevar också i årets riksdag på grund av interpellationer i ämnet. Finansministern förklarade, att det inte torde vara lämpligt att för någon viss grupp elever ha speciella skat-

¹ RA 1952, ref. 23 III och IV.

² Skrivelser till Sophiahemmet och Ersta sjuksköterskeskola den 6 april 1963, resp. den 9 juli 1963.

sig värdet av teckningsrätterna om cirka 6 % av moderaktiernas värde. Kan man möjligen förvänta sig att regeringsrätten i fortsättningen med utgångspunkt från HD:s dom sätter gränsen vid t. ex. 10 %. Enligt min mening har HD knappast avsett en dylik relativt snäv gränsdragning. Förmodligen har HD enbart velat hålla dörren öppen för ett annat bedömande för det fall att värdet uppenbarligen överstiger vad som kan anses innefattas i begreppet "utdelning". Kvar står emellertid att HD:s dom innebär att oklarhet skapats på ett område som man tidigare trodde var fullt klarlagt, i varje

fall inom skatterätten. Några dylika gränser har nämligen icke tidigare antytts vare sig av regeringsrätten eller riksskattenämnden. Av HD:s dom framgår att i stort överensstämmelse råder mellan civilrätt och skatterätt på ifrågasvarande område men att döma av hittillsvarande praxis dock icke helt och hållet. Att det ur skattskyldigs synpunkt är önskvärt att full överensstämmelse och klara linjer skapas visar de båda rättsfallen.⁸⁾

⁸⁾ Det är ingen helt ovanlig företeelse att HD och RR har olika uppfattning om samma sak. Se t. ex. Sv JT 1947 s. 296. Jfr Lifa-fallet!